

Макроикономически митове в българския обществен живот*

Николай Георгиев**

Непосредственото ми участие в икономическите дебати, както и във формирането на данъчната политика от една година насам ми позволяват да обобщя и споделя впечатленията си по основните макроикономически теми и тези, застъпвани от различни участници в обществените дискусии (медии, синдикати, политически партии и пр.). За съжаление повечето от тезите, считани за общоприети, влизат в противоречие със съвременната макроикономическа мисъл. По-долу описвам и се опитвам да проверявам някои от тях.

Мит 1

Макроикономическата стабилност се поддържа автоматично чрез валутния борд. Макроикономическа стабилност означава поддържане на приблизително вътрешно и външно равновесие между търсене и предлагане. Вътрешно равновесие означава: ниска инфлация (обикновено едноцифрена), нисък бюджетен дефицит, растеж на средната работна заплата съобразно производителността на труда, а оттам и растеж на потреблението под растежа на brutния вътрешен продукт. Външно равновесие означава: умерен дефицит по текущата сметка на платежния баланс, който може да се финансира с преки чуждестранни инвестиции и нисколихвени дългосрочни заеми; намаляващ като процент от БВП външен дълг; динамика на реалния валутен курс в съответствие с динамиката на равновесния реален валутен курс; предпазване на местните финансови пазари от големи обеми спекулативни капитали, търсещи бърза печалба.

Очевидно макроикономическата стабилност е нещо много повече от гладкото функциониране на валутния борд. Както и всяко друго състояние на подреденост в една система, тя изисква постоянни усилия от страна на много клонове на икономическата политика - фискална политика, политика на доходите, управление на външния дълг, създаване на подходяща среда за капиталовите пазари. Стабилността не е присъщо, автоматично състояние на икономиката, тя е функция на икономическата политика на съответното правителство. Без активно, постоянно внимание към макроикономическата ситуация и политика не може да се поддържа стабилността. Непремерени и неkoordinирани действия на отделни клонове на икономическата политика могат лесно да я увредят, което би довело до риск от макроикономическа криза и рецесия.

Мит 2

Държавата може да генерира какъвто си иска икономически растеж с подходяща макроикономическа политика.

Какво може и какво не може (макро)икономическата политика? По принцип тя може да управлява до известна степен съвкупното вътрешно търсене с цел постигане на вътрешно и външно равновесие, дефинирани по-горе.

Това е най-важната функция на макроикономическата политика и тя изисква известни пояснения. Според известния принцип на Тинберген с един инструмент може да се постигне само една цел на политиката.

Обикновено трите най-важни цели за една малка отворена икономика са поддържане на икономическия растеж в близост до потенциалния, поддържане на ниска инфлация, поддържане на лесно финансируем дефицит по текущата сметка на платежния баланс.

---

* Статията е публикувана във в. „Капитал”, 10.02.2001 г.

** Авторът е заместник-министър на финансите 2000-2001 г.

Те са взаимнообвързани, което помага, тъй като основните инструменти на макроикономическата политика са само два: парична и фискална политика. Като спомагателен инструмент в миналото понякога се е използвала и политика на контрол върху доходите, но по разбираеми причини съвременната икономическа мисъл я ограничава до контрол върху доходите на държавните предприятия, което намалява нейната ефикасност. Понякога и валутният курс се посочва като отделен инструмент, но за малки отворени икономики това не е така - валутният курс е част от паричната политика, той не може да се остави без някаква форма на контрол, ако трябва да се постигнат основните цели, дефинирани по-горе.

Възниква въпросът за разпределението - кой инструмент към коя цел да се прикрепи? В български условия разпределението е лесно: чрез валутния борд на паричната политика (заедно с валутния курс) е отредена борбата с инфлацията; фискалната политика се грижи за размера на дефицита на текущата сметка на платежния баланс. При това положение няма отделен макроикономически инструмент, "прикрепен" към растежа; тази функция е предоставена на микроикономически инструменти - реструктуриране на държавните предприятия, приватизация, либерализиране на монополизирани отрасли. И това е удачното разделение на труда между инструментите на икономическата политика, защото умелото и енергично използване на микроикономическите инструменти води до повишаване на потенциалния темп на растеж на икономиката, което е много по-важно от краткосрочното повишаване на растежа в рамките на икономическия цикъл.

Икономическата политика не може да постигне висок устойчив растеж чрез помпане на държавни инвестиции или даване на данъчни преференции на един или друг отрасъл. Азбучна истина е, че публичните инвестиции са по дефиниция нискоефективни и трябва да се запазят за обекти, където частният сектор няма да инвестира поради невъзможност за печалба, но които в същото време ще повишат производителността на частния капитал, инвестиран в други дейности. Размерът им е подчинен на нуждите на макроикономическата стабилност - т.е. не може целите за фискалния дефицит и този по текущата сметка да се нарушава с аргумента "ама това отива за инвестиции". Балансът на плюсовете и минусите е категорично против това. Също така тривиално е, че данъчната политика трябва да е отраслово неутрална - не е работа на държавата да избира победители. Естествено, че всеки отрасъл ще се развива по-добре, ако плаща по-малко данъци, но за да могат всички отрасли да се ползват от ниска данъчна тежест, никой не трябва да е третиран с предпочитание.

Подкрепата на държавата за един или друг отрасъл, избрани за приоритетни, може и трябва да се изрази в премахване на непазарни пречки за неговото развитие: прекалени административни бариери (лицензиране, разрешителни режими), отстраняване на външни митнически и нетарифни бариери (т.е. разширяване на пазара), оказване на експертна помощ за достъп до финансиране, в т.ч. и от предприемаческите фондове на ЕС и др.под.

Мит 3

Икономическият растеж може да се повиши, като се стимулира потреблението. Жертва на този мит стават и някои икономисти, механично пренасящи модели, разработвани за големи затворени икономики към малки отворени такива като българската. В същото време той е и един от най-лесните митове за оборване. Достатъчно е да си зададем въпроса ако това беше вярно, защо изобщо има рецесии? Няма нищо по-лесно и по-популярно за едно правителство от помпане на потреблението, държавно и частно - да речем, чрез рязко увеличаване на заплатите на заетите в бюджетния сектор. Дори и извън разрушителните ефекти върху бюджетния дефицит такива действия в малка отворена икономика са просто неефективни - мюнхаузенски опит да се измъкнем за косата. Достатъчно е да погледнем дела на вноса в БВП.

Още веднъж България е малка отворена икономика, това означава висока степен на специализация в международната търговия. За 2001 г. България ще внесе около 60% от

това, което ще потреби като производствено и крайно потребление и инвестиции, и ще изнесе около 55% от произведеното в страната.

Следователно около 60% от един такъв стимул ще се изрази директно и индиректно в увеличен внос; други 15-20% ще се погълнат от по-висока инфлация и едва остатъкът ще стимулира някакво производство. В краткосрочен план малко фирми могат да реагират моментално с увеличено производство; не е ясно и дали ще искат да го направят, ако разпознаят стимула като временен. Много по-лесно е да се внесат търсените стоки или да се вдигнат малко цените, за да се изравни търсенето с предлагането. Да, последното зависи и от степента на конкуренция в отделните сектори, но не бива да се подценява ролята на един такъв тласък на потреблението като координиращ сигнал за търговците - те виждат, че общото търсене се покачва, следователно цените могат да се вдигнат. Негативните ефекти за стабилността ще са далеч по-големи от краткотрайния и частичен ефект за производството - от 1 лев стимул 80-85 стотинки са непродуктивни – или изтичат навън, или вдигат инфлацията. В крайна сметка не можем да потребляваме повече, отколкото произвеждаме.

Мит 4

Валутният курс е надценен. И тук има разбрали-недоразбрали. Не е достатъчно да се вземе някаква стартова точка на номиналния валутен курс и натрупаната инфлация след това, за да се твърди, че валутният курс е надценен. Нито пък е достатъчно да се разглежда външнотърговският баланс сам по себе си. Първият въпрос, който трябва да се зададе, е: надценен спрямо какво? Какъв е критерият за надценен или подценен валутен курс? Аналитично погледнато, такъв критерий е т. нар. равновесен реален валутен курс, който пък се определя от устойчивия (т.е., който може да се поддържа в средносрочен план) структурен (т.е. изчистен от влиянието на икономическия цикъл) баланс на текущата сметка. Равновесният курс не е едно число, а траектория във времето и зависи от много фактори, най-важните от които са динамиката на производителността на факторите на производството. Тук му е мястото да кажем, че реалният валутен курс е всъщност цената на свободно търгуемите стоки и услуги, изразена в нетъргуеми такива. Обикновено производителността в секторите за търгуеми стоки изпреварва тази в нетъргуемите (поради международния обмен на технологии, по-силната конкуренция и пр.), а пазарът на труда в страната е единен. Съответно ръстът на заплатите в икономиката, който е по-близък до ръста на производителността в секторите за търгуеми стоки, изпреварва общия ръст на производителността в цялата икономика. Това води до т.нар. ефект на Баласа-Самуелсън, изразяващ се в равновесна инфлация и съответно равновесно поскъпване на реалния валутен курс (то не създава проблеми, защото ръстът на производството на търгуеми стоки е достатъчен да обезпечи поддържането на устойчив баланс на текущата сметка). Размерът на тази равновесна инфлация в българската икономика зависи от разликата в ръста на производителността между България и евро-зоната и вероятно е няколко процентни пункта годишно. Един прост критерий за това къде се намира валутният курс спрямо равновесния, е динамиката на износа. Щом износът расте - обемът му е нараснал с около 16% през 2000 г. и се очаква да нарасне с още 6% през 2001 г., - значи, българското производство е конкурентоспособно и валутният курс не е надценен.

Мит 5

Поради валутния борд инфлацията в България трябва да е равна на тази в Германия (или в евро-зоната, или някъде другаде). Още един пример на прекалено опростено и схематично (не)разбиране на теорията на валутния борд, както и на факторите, определящи инфлацията в една малка отворена икономика. Бордът с двете му основни характеристики (автоматизъм на определяне на паричната маса и фиксиран валутен курс) гарантира, че разликата в инфлацията не може да е прекалено голяма (20% срещу

5% примерно). Оттук нататък факторите, определящи инфлацията, са доста различни. Първо, както видяхме по-горе, по чисто равновесни причини (по-бързият растеж в България, обусловен от възможността за наваксване на разликата в БВП на глава от населението) инфлацията в България ще е малко по-висока от тази в нашите основни партньори от евро-зоната. Това между другото важи и за по-бедните държави от ЕС, затова и маастрихтските критерии допускат една зона, а не заковано число за инфлацията. Второ, външните шокове, които в краткосрочен план имат най-голямо значение за инфлацията, се отразяват асиметрично на България и на евро-зоната. България е много зависима от вносни суровини и материали, енергийни и други, което означава, че нейната инфлация ще се влияе много повече, отколкото тази на евро-зоната (или на Германия, Италия и пр.) от динамиката на цените на енергийните носители и курса на долара. И трето, различията в цикличната позиция, фискалната политика и политиката на доходите също оказват своето влияние. Всичко това обуславя по-висока и по-променлива инфлация в България в средносрочен план с бавна тенденция към конвергенция с повишаването на БВП. Когато външните фактори са благоприятни, тя може да пада дори под тази на евро-зоната, както през 1998 и първата половина на 1999. И обратно, когато те се обърнат, разликата ще нараства бързо.

Мит 6

Данъчните приходи се изпълняват всяка година, което показва, че те са съзнателно занижавани в Закона за държавния бюджет. Тук наблюдаваме прекомерно фиксиране върху номиналните числа в Закона за бюджета, без да се отчитат променените макроикономически реалности. Първо, ако инфлацията е по-висока от прогнозираната при съставяне и приемане на бюджета, разбира се, че номиналните числа ще са по-високи. В реално изражение обаче с тях не могат да се купят повече стоки и услуги. Този ефект се изчиства, като се сравняват съотношенията към БВП. Второ, дори и тези съотношения може да са по-високи неволно, ако дефицитът по търговския баланс надхвърли прогнозите (това има голямо значение за ДДС поради облагането на вноса и необлагането на износа). Трето, централните данъчни и неданъчни приходи, събирани от МФ, са едва малко над половината от приходите на консолидирания бюджет. С изпълнението, доколкото го има, трябва да се покриват дупки в социалното осигуряване и бюджетите на общините. Общо взето, при цел от 35% от БВП за нелихвените разходи на консолидирания бюджет и лихвени плащания от 4-5% от БВП възможностите за нетни данъчно-осигурителни намаления са ограничени. Но има големи възможности за оптимизиране на структурата на данъчно-осигурителните плащания чрез разширяване на базата и намаляване на ставките, както и в посока от преки към косвени налози. Така ще се намалят неизбежните изкривявания на бизнессредата за различните участници в икономическия живот и тежестта ще се измести повече от създаването на дохода към неговото изразходване. И двата ефекта биха оказали осезаемо положително въздействие върху темпа на растеж на БВП. Това изисква обаче наличие на политическа воля и твърдост при премахване на съществуващите преференции и разширяване на базата на облагане както при данъците, така и при осигурителните вноски.

Изложил съм личното си мнение, но смея да твърдя, че това са общоприети позиции в съвременната макроикономическа политика. Може би тази статия ще предизвика известна дискусия, водеща до изясняване на опорните точки на макроикономическата стабилност.